

REDOVNICI I REDOVNICE U MISIJSKOM POSLANJU CRKVE U NAS

Crkva je narod Božji kojem je Krist povjenio poslanje biti u službi spasenja ljudi. Svi članovi Crkve su snagom krštenja i potvrde nosioci tog poslanja; klerici primaju to poslanje također s osobitog naslova ređenja, redovnici i redovnice s naslova zavjetovanja.

Ovo razlaganje ima namjeru razložiti aktualno sudjelovanje redovnika i redovnica u misijskom poslanju Crkve u nas, a želi također naznačiti perspektive tog sudjelovanja.

Stoga se ovaj prijedlog osvrće na:

1. potrebu misijske orijentacije cijele Crkve, tj. svih njezinih članova, u nas danas;
2. pozvanost redovnika i redovnica u ostvarivanju misijskog poslanja Crkve u nas;
3. odnos redovničkih ustanova i autoriteta u Crkvi;
4. činjeničnost i perspektive apostolske angažiranosti redovnika i redovnica u Crkvi u nas;
5. strukture daljnjeg i efikasnijeg uključivanja redovnika i redovnica u misijsko poslanje Crkve u nas danas i u budućnosti.

I. NUŽNOST MISIJSKE USMJERENOSTI CRKVE U NAS

1. Upozorenje koncila

Koncil je već utvrdio nagle i korjenite promjene u suvremenom svijetu:

»Danas čovječanstvo proživljava novo razdoblje svoje povijesti, u kojem se duboke i brze promjene postepeno proširuju na cijeli svijet. One su proizišle iz čovjekove inteligencije i stvaralaštva, povratno djeluju na samog čovjeka, na njegove individualne i kolektivne sudove i želje, na njegov način mišljenja i djelovanja što se tiče stvari i ljudi. Zato već možemo govoriti o pravom društvenom i kulturnom preobražaju koji zadire također u vjerski život...

Sama se povijest tako ubrzano razvija da je pojedinci jedva mogu slijediti. Sudbina ljudske zajednice postaje jedna, pa se više i ne dijeli na različite povijesti. Tako čovječanstvo sa statističkog poretka prelazi na dinamično i evolutivno, a odatle nastaje nova neizreciva kompleksnost problema, koja zahtijeva nove analize i nove sinteze« (GS 4—5).

Može li se u nas danas opravdano govoriti »o pravom društvenom i kulturnom preobražaju koji zadire također u vjerski život«? To se pitanje može i ovako oblikovati: **može li se opravdano ukazati na odsutnost ili nedostatnu prisutnost Crkve u nas?**

2. Nastojanja Crkve u drugim zemljama

Prije nego li se odgovori na postavljeno pitanje, dobro je upozoriti kako je Crkva u mnogim zemljama ozbiljno uzela upozorenje Koncila da

»... sve veće mase praktički napuštaju religiozni život. Drukčije nego u prijašnjim vremenima nijekanje Boga ili religije i potpuna indiferentnost prema njima nisu više ništa neobično niti stvar pojedinaca; danas se takav stav rado prikazuje kao zahtjev znanstvenog napretka ili nekog novog humanizma. Sve se to u mnogim zemljama ne izriče samo filozofskim teorijama nego je veoma naširoko zahvatilo književnost, umjetnost, tumačenje humanističkih znanosti i povijesti, dapače i državno zakonodavstvo, pa to mnogo zbuňuje (GS 7, 3).

Ponegdje su izvršena ispitivanja koja su potvrdila upozorenje Koncila. Tako je npr. utvrđeno da »**talijanski katolicizam** ne može odlučno djelovati na život nacije, jer odrasli čovjek ima najveći utjecaj. Nedostaje nam pravih katolika u javnom životu, na području kulture (koje upravo gubimo), na području radništva (koje smo već izgubili), na području poljodjelaca (koji se posvema udaljuju)... Naš je nedjeljni katolicizam infantiln, ženski starački. Nedostaju odrasli...«¹ Također je u susjednoj **Austriji** »posve sigurno da se sada raspada tradicionalni oblik crkvenosti, i to ne samo na rubu Crkve (po istupima iz nje), nego i u samoj jezgri (opadanje polaznika nedjeljne mise, veliki pad crkvenih zvanja i također ustezanja od uskrsne pričesti).«² U **Saveznoj republici Njemačkoj** Crkva je pred izborom: hoće li ili neće izvesti promjenu svojih struktura; naime, o tome ovisi budućnost Crkve. Karl Rahner upozorava: »Današnja naša situacija jest situacija prijelaza od Crkve koju je nosilo homogeno kršćansko društvo i s njom se je bilo gotovo identificiralo; također prijelaza od masovne Crkve u Crkvu kojoj će pripadati samo takvi koji će usprkos suprotstavljanju okoline doći do osobne i odgovorne odluke za prihvaćanje vjerovanja. Takva Crkva bit će Crkva budućnosti ili je uopće neće više biti.«³

Upoznavanja stvarnog stanja urodilo je zaključkom: **Crkvu valja pokrenuti u misijsko stanje!** Samo tako se može opravdano nadati da će ona biti sposobna ispuniti svoje poslanje. Koncil, naime, traži angažiranost svih članova Crkve u ostvarenju misijskog djela Crkve:

¹ S. BURGALASSI, *La Chiesa italiana tra passato e futuro*, Roma, Edizione Paoline 1971, 38—39.

² P. M. ZULEHNER, *Verfaellt die Kirchlichkeit in Oesterreich?*, Graz, Styria 1971, 27.

³ K. RAHNER, *Strukturwandel der Kirche als Aufgabe und Chance*, Herder 1972, 27.

»Svi su naime vjernici, živjeli oni bilo gdje, primjerom života i svjedočanstvom riječi dužni novoga čovjeka koga su krštenjem obukli, i snagu Duha Svetoga, koji ih je po potvrdi ojačao, tako očitovati da ostali ljudi, promatrajući njihova dobra djela, slave Oca (usp. Mt 5, 16) i potpunije shvate pravi smisao ljudskoga života i sveopći vez zajednice ljudi« (AG 11).

Kakvo je stanje Crkve u nas danas? Da li je potrebno »da svi vjernici« angažirano ispunjavaju svoj misijski zadatak?

3. Misijski zadaci Crkve u nas

Nemoguće je u okviru ovoga prijedloga obrazloženo i u tančine razložiti sve misijske zadatke Crkve u nas. Mogu se spomenuti samo neki od tih zadataka, i to oni koji proizlaze iz odsutnosti ili nedostatne prisutnosti Crkve u suvremenom društvu. Bilo bi također važno po primjeru francuske biskupske konferencije u tom kontekstu razložiti potrebe koje misionarski zadaci nameću strukturama u Crkvi. Na to se pitanje indirektno odgovara — ukoliko je riječ o redovničkim ustanovama — u posljednjem dijelu ovog prijedloga.⁴

Ukratko se može reći: U Crkvi u nas započeo je **proces dekristijanizacije**, i to na svim područjima kao i u svim slojevima ljudi.

a) **Odsutnost Crkve** sve je više zamjetljiva. Nema cjelovitih istraživanja koja bi to potvrđivala na cijelom području djelovanja Crkve u nas, ali su indikativna ispitivanja u Sloveniji i u zagrebačkoj regiji.

U Sloveniji je broj religioznih u nepunih 20 godina pao za 20%; prigodom popisa stanovništva 1953. bilo je 85,7% katolika, a ispitivanje javnog mnijenja 1968. pokazuje da ima 67,8% religioznih, dok ispitivanje 1969. smanjuje omjer na 60,1% religioznih.

Za ispitivanje u zagrebačkoj regiji značajan je podatak da se »pored 25% ispitanika koji vjersko uvjerenje nisu imali pojavljuju i **jedan dio od 15,5% koji je napustio svoje vjersko uvjerenje.**«⁵ Dakle, slika je dosta porazna: 59,5% religioznih prema 40,5% nereligioznih.

Potrebno je također upozoriti da se odsutnost Crkve kao oblik potpune dekristijanizacije povećava ovisno o veličini naselja. To dokazuje ispitivanje u Sloveniji. Tako u **malim neurbanim naseljima** (sela, zaselci, trgovišta) živi 89,2% religioznih, u **srednjim urbanim naseljima** 2.000 — 50.000 stanovnika) izrazito dominira broj nereligioznih i veći je nego u **velikim urbanim sredinama**, naime u Ljubljani i Mariboru gdje je 52,7% religioznih. Očito je da ta srednja naselja kao radnički centri i nova industrijska središta nisu otvorena djelotnosti Crkve.⁶

⁴ Usp. RENARD, Misionarski zahtjevi i kršćanske institucije, Svjedočenje 28/1969.

⁵ Podcrtao FEH; usp. B. BOŠNJAK — Š. BAHTIJAREVIĆ, Socijalističko društvo, crkva i religija, II dio, Zagreb 1969, 271.

⁶ Z. ROTER, Priroda i struktura religioznih u Sloveniji, u Reviji za sociologiju, 2/1971, 32—34.

b) **Nedostatak znakovitosti Crkve** drugi je oblik dekristijanizacije, a očituje se u više društvenih slojeva.

— **Radništvo** je po općim ocjenama, zatvoreno pred djelatnošću Crkve. »U gradu je manje religijska kohezivnost: religija je najčešće, kratka epizoda između ljudi koji se nedovoljno poznavaju: gube se stare navike, iščezavaju ranije potrebe. I nedjelja... ostaje sve manje vrijeme masovnijeg posjećivanja bogomolja, a sve više trenutak odmora i mogućnost zaborava u rasonodi. Lakoća komunikacija olakšava ateističke prodore. Težnja za oponašanjem građana prisutna je kod doseljenika sa sela. Jer, građanska sredina religioznim seljacima izgleda nenaklonjena. Drži ih zaostalim ako idu u bogomolju. Tehnički i intelektualno manje razvijeni, ovi došljaci stižu kompleks inferiornosti. Najčešće ga pokušavaju pobijediti odricanjem prošlosti, pa i religije kao njenog najvažnijeg dijela. Postaje pomodno usvajanje novog načina života i načina mišljenja.«⁷

K tome treba dodati kako Crkva jedva ima mogućnost osnažiti i proširiti svoju prisutnost u gradovima podizanjem novih župskih centara.

— **Seljaštvo** je podvrgnuto snažnom sociološkom procesu raslojavanja sela koje se očituje u migracijama u grad ili inozemstvo. S druge strane kršćanstvo je ondje tradicionalno i površno te ga ubrzo sanj odlazak sa sela rastače do temelja.⁸

— **Ekonomska emigracija** je u nas izvanredno snažna a njezini problemi golemi, kako u inozemstvu, tako u domovini gdje je odgoj djece prepušten drugima, a ne roditeljima. Djelatnost Crkve među ekonomskim emigrantima odvija se u teškim okolnostima i ne može zadovoljiti potreba apostolata.⁹

— **Mladež** je možda najviše zahvaćena procesom dekristijanizacije. Istraživanja u Splitu, Ljubljani, Zagrebu i Sarajevu daju slijedeću sliku religioznosti mladih: $\frac{1}{3}$ je religiozna, $\frac{1}{3}$ ateistički usmjerena, $\frac{1}{3}$ indiferentna prema religiji, odnosno ateizmu.¹⁰ Kad se tome doda da npr. u Zagrebu biva obuhvaćeno vjeronaukom samo 18% djece i omladine, a osobito je zatajilo vjersko formiranje mladih radnika, onda postaje očito da je Crkva neznatno prisutna među omladinom u nas.¹¹

— **Obitelj i obiteljski, odnosno bračni život** u velikoj mjeri izmiču apostolatu Crkve. Očituje se višestruko, npr. u odgojnoj vrijednosti obitelji, u stabilnosti braka i u prokreaciji. Na ostvarivanju svakog od tih zadataka očituju se veliki nedostaci. Važnost roditeljskog odgoja za prihvatanje vjere je vrlo velika jer npr. mladi smatraju da je on u 86,7% presudan za njihovo vjerovanje (17,3% ispitanih u Hercegovini navodi

⁷ E. CIMIĆ, *Struktura religiozne svijesti u gradskim i seoskim sredinama*, u *Revija za sociologiju*, 2/1971, 24.

⁸ B. TOTA, *Neka zapažanja o problemima pastoralnog rada na selu*, u *Svjedočenje* 16/1968, 8—10.

⁹ V. STANKOVIĆ, *Nedjelja iseljenika*, u *Svjedočenje* 37/1970.

¹⁰ E. CIMIĆ, *Drama ateizacije*, Sarajevo 1971, 144.

¹¹ *Katehist*, god. 1969, br. 6.

utjecaj ateista u porodici kao razlog prestanka vjerovanja).¹² S druge strane brak je ugrožen mnogim izazovima i teži k raspadanju tako da se u Hrvatskoj razvodi 14,2% brakova. K tome valja napomenuti da se u Sloveniji više od 1/5 brakova uopće ne sklapa u Crkvi. Sve to upozorava na labilnost ove osnovne stanice društva i Crkve.¹³ Crkva je također zabrinuta za nagli pad nataliteta. Prirodni priraštaj u Hrvatskoj bio je 1960. 8,4 promila, a 1969. samo 3,9 promila.¹⁴ Dakle, očito je kako je Crkva premalo djelotvorna u formiranju brakova i obitelji.

Osvrtom na osnovne socijalne skupine u Crkvi i društvu u nas nije iscrpljeno nabrojanje onih koje Crkva teško ili gotovo nikako ne dostiže u svojoj misijskoj djelatnosti. Ipak se čini dostatnim za upozorenje crkvenom vodstvu u nas da mora zajednički i organizirano poduzeti sve da dođe do **potpunog angažiranja svih apostolskih potencija u Crkvi u nas** kako bi se zaustavio proces dekristijanizacije. Zadaci Crkve su toliko značajni da svako odlaganje ovakvog zahvata mora uroditi teškim posljedicama za budućnost Crkve u nas!

Dakle:

Misijske potrebe Crkve u nas su tolike i takve da je neophodno staviti u pokret cijelu Crkvu — također redovnike i redovnice — ako Crkva želi odgovoriti svojem poslanju kod nas danas.

II. POZVANOST REDOVNIKA I REDOVNICA NA APOSTOLAT

1. Prethodne napomene

II. vatikanski sabor ističe potrebu misijskog zalaganja **svih** kršćana:
»Stoga neka svi sinovi Crkve imaju živu svijest svoje odgovornosti prema svijetu; neka gaje u sebi pravi katolički duh, i neka ulažu svoje sile u djelo evangelizacije« (AG 36).

Taj je zahtjev doista općenit i vrijedi za svakog člana Crkve i dužan je svatko prihvatiti i ispuniti:

»Svaki je Kristov učenik dužan da širi vjeru koliko može« (LG 36).

Ono što vrijedi za sve članove Crkve vrijedi i za redovnike: i oni su pozvani na apostolat, na ostvarivanje misijskih zadataka Crkve.

¹² E. CIMIC, *Socijalističko društvo i religija*, Sarajevo 1970, 167.

¹³ R. PODBERSIĆ, *Skrb vseh za boljše stanje zakona*, u *Cerkev v sedanjem svetu* VI/1972, br. 3—4, 44—46.

¹⁴ M. FRIGANOVIC, *Regionalne osobitosti novijega prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske*, 32.

»Svi redovnici — a među njih se uključuju i članovi ustanova koje slijede evanđeoske savjete — dužni su svaki prema svom pozivu živo i marljivo raditi na izgradnji i porastu cijelog otajstvenog Tijela Kristova i na dobro mjesnih Crkava. Te su ciljeve dužni prije svega promicati molitvom, činima pokore i primjerom vlastita života. Ovaj Sveti Sabor ih svom dušom potiče da ta duhovna djela sve više cijene i da u njima nastoje neprestano napredovati. Ali također, imajući pred očima vlastitu narav svakog pojedinog reda, neka se zalaganjem daju i na **vanjska djela apostolata**« (CD 33).

Nakon ovih jasnih ukazivanja Sabora teško je razumjeti dvije općenite teškoće kad se radi o apostolskoj angažiranosti redovnika i redovnica.

Prva teškoća nastaje kod samih redovnika i redovnica, a proizlazi iz njihove nesposobnosti da integriraju u dosadašnje pojavne oblike redovničkog života apostolsku djelatnost. Ustežu se pred apostolskim angažiranjem u bojazni da će takva angažiranost narušiti ostale vrednote redovničkog života, npr. molitvu, ili zajednički život ili odijeljenost od svijeta, itd.

Druga teškoća nastaje sa strane klera, a i laika, koji iz nerazumijevanja naravi redovničkog života ne mogu razumjeti da su redovnici i redovnice također pozvane na »**vanjska djela apostolata**« (CD 33) pa im ustežu mogućnost apostolskog angažiranja, ili ne dopuštaju da se apostolat redovnika i redovnica integrira u opći apostolat Crkve.

Prvu teškoću moraju redovnici i redovnice riješiti sami, ali bi je sigurno lakše riješili uz pomoć ostalih u Crkvi. Drugu teškoću teško će redovnici riješiti bez promjene mentaliteta ostalih, napose nosilaca hijerarhijske službe.

2. Razlozi apostolske djelatnosti redovnika i redovnica

Dva su razloga koja u naše vrijeme traže učešće redovnika i redovnica u vanjskim djelima apostolata: prvi je **teološke naravi** i zasniva se na obvezama koje proizlaze iz sakramenata kršćanske inicijacije i redovničkog zavjetovanja, a drugi je **pastoralne naravi** jer proizlazi iz duhovnih potreba ljudi i sve većeg nedostatka klera.

Svaki je kršćanin po svom pozivu apostol. Po krštenju postaje dinikom općeg svećeništva i zbog toga je dužan svojom djelatnošću prenositi drugim ljudima dobra spasenja i postići svetost Crkve. Redovnici opet nastoje živjeti puninu nutarnje prosvijetljenosti i ostvarivati svu zahtjevnost što proizlazi iz krsta, potvrde, a sada i iz zavjetovanja evanđeoskih savjeta po kojem se intimno predaju životu Crkve. Hraneći se Euharistijom redovnici i redovnice primaju hranu da u potpunosti odgovore obvezama što proizlaze iz zavjetovanja evanđeoskih savjeta.

I pastoralni razlog treba stimulirati apostolsku angažiranost redovnika i redovnica jer su se pojavili novi i veći zahtjevi koji vane za misijskom akcijom Crkve. Redovničke zajednice koje ne bi pokazale smisao za pozive koje Crkva osluškuje i uočava, pokazale bi da nisu razumjele značenje svoje tako intimne pripadnosti Crkvi.

II. vatikanski sabor naglašava oba razloga apostolske angažiranosti te poziva redovnike da s hijerarhijom sudjeluje osobito na planu mjesne Crkve »gdje biskupi mogu pozvati redovničke ustanove, koje se ne posvećuju čisto kontemplativnom životu, da mu pruže pomoć u različitim pastirskim službama...« (CD 35). Zato članovi redovničkih zajednica, »kako muški tako ženski,... pružaju hijerarhiji veliku pomoć i danomice, kako se povećavaju potrebe apostolata, mogu i moraju sve više pomagati« (CD 34).

I redovničkim se zajednicama stoga nalaže:

»Neka se ustanove zalažu da njihovi članovi steknu primjerno poznavanje prilika ljudi i vremena kao i potreba Crkve, tako da u svjetlu vjere s razumijevanjem prosuđuju okolnosti suvremenog svijeta te goreći apostolskim žarom uzmognu uspješnije ljudima pritijecati u pomoć« (PC 2).

Sabor upućuje svim redovnicima i redovnicama poziv na vanjska djela apostolata, isključujući jedino one redove koji se posvećuju trajnoj kontemplaciji (PC 7). Ove izuzima zbog toga što želi potvrditi kako nutarnji život i danas predstavlja veliki izvor duhovnosti Crkve i jasnu potvrdu da su stvorene vrednote podložne budućim dobrima kojima su se ljudi uputili po Crkvi.

3. Apostolska angažiranost pripada biti redovničkog života

Sabor se osobito značajno izražava o vrijednosti apostolskog života redovnika i redovnica naglašujući kako **apostolski život valja nužno integrirati** u redovnički život:

»U Crkvi ima vrlo mnogo redovničkih, i kleričkih, i laičkih ustanova koje se posvećuju različitim djelima apostolata. Prema milosti koja im je dana, one imaju, različite darove: dar posluživanja, da služe; dar poučavanja, da poučavaju; dar tješnja, da tješe; dar dijeljenja, da daju darežljivije; dar djela milosrđa, da ga čine radsno (usp. Rim 12, 5—8): Milosni su darovi različiti, ali je isti Duh (1 Kor 12, 4)« (PC 8).

Ističući i potvrđujući da u redovničkom životu postoje »različiti milosni darovi ali im je isti Duh« Sabor upozorava da Duh Sveti sam podiže različite ustanove, i to upravo zato da izvršuju ove zadatke u Crkvi. Stoga valja upozoriti da:

»u tim ustanovama apostolska i dobrotvorna djelatnost spada na samu narav redovničkog života, jer im je to njihovo sveto služenje i djelo ljubavi povjerila sama Crkva, da ga u njezino ime izvršuju. Stoga treba da **cjelokupni život članova bude prožet apostolskim duhom**« (PC 8; podcrtao FEH).

Kakav je odnos između redovničkog života i apostolskog života? Koncil inzistira na jedinstvu. Kako ostvariti jedinstvo između općeg cilja redovničkog života, naime posvećenje svih članova zajednice, i osobitog cilja, naime apostolata? Važno je upozoriti da nije apostolat ono sredstvo po kojem se samo po sebi ostvaruje i posvećuje, već je ljubav prema Bogu i bližnjemu ona koja usavršava akciju. S druge strane nije apostolat niti samo sredstvo u odnosu na posvećenje, nego je autentičan cilj redovničkog života. Dakle, kad se redovnici posvećuju apostolatu čine to iz dvostruke ljubavi: jer je taj apostolat obveza ljubavi prema bližnjemu i prema Crkvi a istodobno je to vanjski znak i plod ljubavi prema Bogu i dokaz vlastitog posvećenja.¹⁵

Sve u svemu, za one redovničke ustanove, bilo muške bilo ženske, koje se posvećuju djelima apostolata značajno je da na **samu bit redovničkog života pripada apostolska angažiranost**. S druge strane, zbog važnosti redovničkih ustanova za Crkvu, cijela Crkva je pred zadatkom omogućiti takvim ustanovama da odgovore tom zadatku.¹⁶

III. REDOVNIČKE USTANOVE I AUTORITET U CRKVI

Svrha se redovničkog života izražava u prihvaćanju evanđeoskih zavjeta kao trajnog oblika života posvećenog Bogu:

»Zavjetima ili drugim svetim vezama koje su po svojoj naravi slične zavjetima kojima se vjernik obvezuje na vršenje rečenih triju evanđeoskih savjeta, on se potpuno dariva Bogu, koga veoma ljubi, tako da se novim i posebnim naslovom određuje za Božju službu i Njegovu čast« (LG 44).

Iz ovog posvećenja proizlazi osobiti značaj redovničkog života za život Crkve:

»Kako pak evanđeoski savjeti, po ljubavi kojoj vode na poseban način povezuju svoje sljedbenike s Crkvom i njezinim misterijem, njihov duhovni život mora također biti posvećen dobru cijele Crkve. Odatle nastaje dužnost redovnika da radi prema silama i vrsti svoga zvanja, bilo molitvom, bilo aktivnim djelima, da se ukorijeni i ojača Kristovo kraljevstvo u dušama i da se širi na sve strane. Stoga Crkva brani i podupire posebni značaj različitih redovničkih ustanova« (LG 44).

¹⁵ E. FOGLIASSO, *Il decreto «Perfectae caritatis»*, Elle di ci, 1967, 400—404.

¹⁶ Usp. G. HUYGHE, *Vita religiosa e apostolato. L'unita' della vita nell' apostolato*, u *Rinnovamento della vita religiosa*, Firenze, Valechi 1967, 142—156; T. ASTRAY, *Spirito e motivazioni de vita religiosa apostolica*, u *Verso una teologia della vita religiosa*, Roma, Paoline 1971, 151—184.

1. Mjesto redovničkih ustanova u Crkvi

Ne bi bilo ispravno određivati odnose redovničkih zajednica i hijerarhije, ako se prije toga ne razloži mjesto redovnika u Crkvi. II. vaticanski koncil daje odrednice prema kojima se može utvrditi pravni položaj redovnika u Crkvi:

»Ako se gleda na božansku i hijerarhijsku konstituciju Crkve, taj stalež (tj. redovnici) nije srednji između svećeničkog i laičkog položaja, nego Bog poziva s obje strane neke vjernike da imaju u životu Crkve poseban dar i koriste njezinoj spasiteljskoj misiji svaki na svoj način« (LG 43).

Redovnici, dakle, ne pripadaju hijerarhijskoj strukturi Crkve, ali su neotuđivi elemenat crkvenog života u ostvarivanju svetosti Crkve:

»Stalež, dakle, koji nastaje preuzimanjem evanđeoskih savjeta, iako ne spada na hijerarhijsko uređenje Crkve ipak trajno spada na njezin život i svetost« (LG 44).

U obrazloženju mjesta redovnika u Crkvi — ističe Danielou — jasno je, s jedne strane, kako redovnički život ne pripada strukturi Crkve na isti način kao hijerarhija, jer nije nužan za ostvarenje Crkve. Crkva, naime, ne može opstojati bez svećenika koji dijele sakramente i navještaju riječ narodu koji to prima. No, hijerarhija i narod su najosnovniji uvjeti ostvarenja Crkve. S druge strane, ako se gleda Crkva u svojoj punini, onda su joj neophodni oni koji se čitavim životom posvećuju Bogu.¹⁷ Ovom se mišljenju priklanja i biskup Huyghe tvrdnjom da redovnički stalež spada na svrhu, na cilj Crkve, i to u planu karizmi i života Crkve. Stoga redovnički stalež nije struktura Crkve koja bi je bitno konstituirala ali je struktura u Crkvi bitno upravljena ostvarenju cilja Crkve.¹⁸

2. Izuzetost redovnika (egzempcija)

U odnosu između redovnika i crkvenih vlasti redovito se ističe pitanje egzempcije. Egzempcija je samo jedan aspekt tog odnosa, može se je nazvati negativnim elementom u razjašnjenju spomenutih odnosa. Osobito se o njoj govori mnogo ondje gdje su i kada su odnosi između redovnika i hijerarhije napeti. Pozivanje na pravo je uvijek znak nedostatka ljudskih i suradničkih odnosa. Ako u konkretnosti svi u Crkvi rade zajednički i zadovoljni su što tako rade, nitko egzempciju ne spominje premda ona postoji.

Drugi je vaticanski sabor sačuvao egzempciju redovničkih ustanova:

¹⁷ DANIELOU, *I religiosi nella struttura della Chiesa*, u *La Chiesa del Vaticano II*, 1098.

¹⁸ G. HUYGHE, *I rapporti tra i vescovi e i religiosi*, *La Chiesa del Vaticano II*, 1102.

»Da se pak što bolje vodi briga o potrebama cijeloga Gospodinova stada, može Papa svaku ustanovu savršenosti i pojedine članove na temelju svoga primata nad svom Crkvom, s obzirom na opću korist, izuzeti od jurisdikcije mjesnih ordinarija i samomu sebi podvrgnuti« (LG 45).

Ukratko, egzempcija se sastoji u izuzimanju redovnika od vlasti mjesnog biskupa i podvrgavanje papinoj vlasti posredstvom vlastitih redovničkih poglavara.

Prema suvremenom crkvenom zakonodavstvu tri su različite skupine ustanova obzirom na egzempciju. Najprije: **klerički redovi izuzeti »po pravu« (c. 615) ili po posebnoj ovlasti (c. 618, 1)** u koje se ubrajaju klerički redovi, kleričke kongregacije njima izjednačene, laički redovi muškaraca i žena koji ovise od redovničkog poglavara (cc. 500, 615) i kongregacija s jednostavnim zavjetima ako im je izričito udijeljena egzempcija (c. 618, 1). Klerički redovi ovako izuzeti posjeduju egzempciju na nutarnjem i vanjskom području (c. 501, 1). Zatim slijede **redovničke zajednice koje nisu izuzete po kanonskom pravu**, a one obuhvaćaju kleričke kongregacije, laičke, muške i ženske kongregacije i ustanove redovnica koje nisu podvrgnute redovničkom poglavaru ali su odobrene od Svete Stolice. Takve ustanove uživaju autonomiju samo u unutrašnjem upravljanju (cc. 514, 1; 529, 1221, itd.). Treću skupinu predstavljaju **kongregacije dijacezanskog prava**, kleričke ili laičke, muške ili ženske. One su podvrgnute jurisdikciji mjesnog biskupa (c. 492, 2) u svemu osim u svom unutrašnjem upravljanju.

U pokoncilskom shvaćanju egzempcije važno je upozoriti na njezin **doktrinalni osnov** utemeljen na papinu prvenstvu. Snagom svog primata i opće jurisdikcije nad Crkvom papa ima redovitu i neposrednu vlast nad svim pojedinim Crkvama, pastirima i vjernicima (LG 18). No, Koncil ne ističe samo teološku osnovanost egzempcije već prije svega podcrtava njezinu **pastoralnu vrijednost** po kojoj redovnici i redovnice postaju raspoloživi na služenje cjelokupnoj Crkvi (CD 33; LG 45). S druge strane nauka o kolegijalitetu biskupa napominje odgovornost svog biskupskog tijela i pojedinog biskupa za cijelu Crkvu. Na kraju, ako se gleda egzempcija pod **pravno-disciplinjskim** vidom, onda je ona usmjerena očuvanju i promociji unutrašnje kohezije pojedine redovničke obitelji (CD 35) jer ostvarenje ciljeva redovničke ustanove nužno zahtijeva određenu samostalnost i neovisnost od mjesne hijerarhije.

Koji je, dakle, odnos između redovničkih ustanova i hijerarhije?

Svaka redovnička ustanova u svom je nastanku utvrđena na osobitoj **karizmi** koju Duh Sveti daje ljudima da bi ih tako potakao na poklanjanje svojih snaga u proširenju Božjeg kraljevstva. S druge strane je hijerarhija pozvana, najprije mjesni biskup a onda hijerarhija opće Crkve, ispitati, urediti, odobriti i pratiti život takve ustanove (LG 45). Tako početna karizma sazrijeva prihvatom hijerarhije pa zbog toga redovničke

obitelji i hijerarhija nisu u Crkvi međusobno odijeljene i neovisne, već su dijelovi istog crkvenog organizma s vlastitim zadaćama i odgovornostima.

Najispravnije polazište u određivanju odnosa između hijerarhije i redovničkih ustanova jest osmjeliti se i braniti ovu **komplementarnost** zadaća i odgovornosti jer se samo tako upoznaju i štite različiti darovi kojima Duh Sveti nadahnjuje Crkvu. Pažljiv odnos prema toj raznolikosti znači poštivanje Duha jer se njegovi darovi međusobno ne suprotstavljaju, premda časovito i površno promatranje može uočiti napetosti. Ako se egzempcija ne ugradi u ovaj daleko širi aspekt, naime komplementarnost, onda se odnos između hijerarhije i redovničkih ustanova suzuje na čisto pravni pojam egzempcije što opet rađa nedovoljnim iskošćavanjem redovničkih ustanova na dobro Crkve.

3. Redovničke ustanove i mjesni biskup

Redovnici i redovnice trebaju iskazivati poštovanje prema biskupima (CD 35; PC 6) jer su biskupi »po božanskoj ustanovi došli na mjesto apostola kao pastiri Crkve, i tko njih sluša, sluša Krista, a tko njih prezire, prezire Krista i onoga tko je Krista poslao« (LG 20).

S druge strane, kad redovničke zajednice hijerarhija pozove na vanjska djela apostolata, mora to učiniti preko njihovih poglavara i u skladu s kanonskim propisima, a redovnici ih moraju prihvatiti rado i spremno (Norme 36, 1), izvršiti vjerno i u duhu poslušnosti (CD 35).

Ordinarij mjesne Crkve snosi direktnu odgovornost za svu pastoralnu brigu u svojoj dijecezi. Kad on pozove redovničke ustanove na vanjska djela apostolata, onda te ustanove moraju svoje djelovanje izvoditi prema direktivama koje su u toj biskupiji na snazi. Ova podložnost je zahtjev izvođenja pastoralnog djelovanja biskupa i jedinstva u apostolskom radu (CD 35; LG 45).

Ovdje treba upozoriti na različite stavove dokumenata redovničke i biskupske ordinacije; prvi odlučno ističu neophodnost apostolskog angažiranja redovničkih ustanova u apostolatu (PC 2), dok drugi to uključivanje prepuštaju uvidavnosti mjesnih biskupa (CD 35). Te su dvije perspektive u koncilskim tekstovima toliko različite »da je u teoriji i praksi teško ostvariti njihovo usklađivanje.«¹⁹ Trebalo bi reći sasvim jasno da mjesni biskup ne može na najbolji način ostvariti svoju pastoralnu brigu nad povjerenom mjesnom Crkvom, ako ignorira karizmatički apostolat redovničkih ustanova; naime, takav stav zauzimaju provedene pokoncilske uredbe (Norme 28, 29).²⁰

¹⁹ H. PROESMANS, *I religiosi nella pastorale diocesana o parrocchiale*, Concilium III/1967, br. 8, 99.

²⁰ E. SCHILLEBECKX, *Collaboration des Religieux avec l' Episcopat*, u *Vie consacre* 38/1966, br. 2, 80; J. HAMER, *Place des religieux dans l' apostolat*, du Cerf Paris 1964, 111—112.

a) Redovnički svećenici u mjesnoj Crkvi

Snagom svećeničkog ređenja redovnički svećenici uspostavljaju osobitu povezanost s biskupskim redom, s mjesnim ordinarijem i svjetovnim klerom. Kao i ostali svećenici oni imaju dionništvo u »podređenom stupnju svećeništva Kristova« (LG 28). Ta participacija na Kristovu svećeništvu združuje sve svećenike u prezbiterijski kolegij koji se razvija u tri smjera: međusobna povezanost svih svećenika, povezanost svećenika s biskupskim kolegijem koji je u zajedništvu s Papom i na kraju jedinstvo svih svećenika s vlastitim biskupom jedne dijeceze.

Milost svećeništva koju podjeljuje svećeničko ređenje i isto poslanje rađa bratskim zajedništvom među svim svećenicima i nužan je zahtjev da se to zajedništvo održava, kako u pastoralnoj suradnji svih svećenika tako u međusobnim odnosima.

Identičnost ontološkog veza koji ujedinjuje redovničke svećenike sa svjetovnim klerom i biskupskim kolegijem ne traži bezuvjetno identičan tip apostolske angažiranosti. Naime, svi su svećenici prije svega prezbiteri opće Crkve (LG 28; CD 34), a tek su drugotno na službu mjesnim Crkvama. U redovitim slučajevima svjetovni kler inkardinacijom obvezuje se na službu pojedinoj biskupiji, dok redovnički kler ostaje u privatnoj vezanosti na službu cijele Crkve u koju se uključuje preko vlastitih redovničkih poglavara.²¹

Kad redovnički svećenici djeluju u jednoj mjesnoj Crkvi, onda djeluju ovisno o mjesnom biskupu i ulaze u prezbiterij te biskupije. Što više, može se reći da je zadaća mjesne Crkve inkorporirati redovničke zajednice u svoj sastav, jer se kod mnogih redovničkih zajednica često osjeća osamljenost i prepuštenost sebi samima. Zaboravlja se da »one pripadaju mjesnoj Crkvi, da su one u mjesnoj Crkvi, da žive s mjesnom Crkvom«.²² Tako činjenica da su redovnički svećenici doista prezbiteri i činjenica da su apostolski angažirani pridružuje ih kleru te biskupije. Veza koja nastaje na tom osnovu između redovničkih svećenika i mjesnog biskupa nije samo neki vanjski odnos, već je utemeljena na samom svećeničkom ređenju i kanonskom poslanju. U tome je razlog što redovnički kler s punim pravom pripada prezbiteriju biskupije u kojoj ovisno o biskupu vrši službu (CD 34). Može se zapravo razlikovati »dijecezanski kler« i »kler dijeceze« (ili »kler u dijecezi«); prvi pojam obuhvaća one svećenike koji inkardinacijom pripadaju biskupiji (CD 28), a drugi se pojam odnosi na sav kler što apostolski djeluje u biskupiji, tj. na inkardinirane svećenike, na redovničke svećenike (CD 34) i na svećenike došljake (CD 6).

²¹ A. FAVALE, *Religiosi e gerarchia ecclesiastica*, u *Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo*, *Elle di ci.* 692—694; P. M. PEJIĆ, *De fontibus et argumentis iuridicis in constitutione »Lumen gentium«*, Roma 1969, 202—204.

²² J. M. R. TILLARD, *I religiosi nel cuore della Chiesa*, Queriniana, Brescia 1968, 194.

b) Redovničke ustanove u mjesnoj Crkvi

Spomenuta pripadnost mjesnoj Crkvi ne odnosi se samo na svećenike redovničke nego u određenom smislu i na ostale članove muških i ženskih redovničkih zajednica: svi pripadaju »biskupskoj obitelji« ako u njoj žive i djeluju (CD 34). Osnov te pripadnosti je isti kao kod drugih kršćana, naime, sakramenti inicijacije, a za zavjetovanje evanđeoskih savjeta još više utvrđuje taj vez pripadnosti. Zato redovničke ustanove ne bi smjele predstavljati **paralelne strukture** biskupijama, jer su njihovi članovi pozvani uzglobiti se u mjesne Crkve i surađivati svojim specifičnim apostolskim pozivom na pastoralu mjesne Crkve pod vodstvom biskupa.

S time u vezi postavlja se pitanje tzv. **dvovrsne vlasti** nad redovnicima i redovnicama (prvenstveno nad redovničkim svećenicima) koji su zauzeti u apostolatu: vlast mjesnog biskupa i redovničkih poglavara; prvi upravlja u cjelokupnom i zajedničkom apostolatu biskupije, a drugi vode brigu o redovničkom životu (CD 35; Norme 36, 1 i 2). Izgleda da je to neophodno ne samo zbog postojećih pravnih odredaba, nego zbog naravi redovničkog života, a također zbog nezadovoljavajućih odnosa između klera i biskupa općenito.²³

Sadašnje crkveno zakonodavstvo daje sasvim jasne odredbe o tome u kojim su **poslovima i sadržajima redovničke ustanove podložne i ovisne o mjesnim biskupima** (CD 35; Norme, 22—40), naime: u javnom obavljanju bogoštovlja, u djelima apostolata i u čuvanju svećeničkog dostojanstva.

Javno izvršavanje bogoštovlja u jednoj biskupiji mora težiti jedinstvu, tako da se pretpostavlja da će redovničke zajednice u cijelosti uskladiti svoje odredbe s propisima biskupske konferencije (SC 22; Norme 26), a vlastiti obredi dopušteni su jedino u samoj redovničkoj zajednici. Biskup također može provoditi u crkvama i kapelama kojima upravljaju redovničke ustanove niz pastoralnih akcija koje provodi u cijeloj svojoj biskupiji:

»U svim crkvama i u svim javnim ili polujavnim kapelama koje pripadaju redovnicima, i koje su stvarno uvijek otvorene vjernicima, mjesni Ordinarij može narediti da se u njima javno čitaju biskupski dokumenti, da se drži vjerska pouka, te konačno da se skuplja milostinja za određene župske ili biskupijske, nacionalne ili opće potrebe, koje treba poslije savjesno poslati biskupskoj kuriji« (Norme, 37).

Ordinarij jednako tako ima takve crkve i kapele pravo vizitirati ispitujući o svemu što se odnosi na izvršavanje javnog bogoštovlja (usp. Norme 38).

²³ Usp. Rezolucija Svećeničkog tečaja »Kolegijalitet svećenika«, br. 6, u Svjedočenje 55/1971; S. BURGALASSI, Kakvi su odnosi u Božjem narodu, Svesci 17—18/1970—71, 76—81:

»Ne može se zanijekati da je središnja i najnefunkcionalnija točka«, kad je riječ o organiziranom i skupnom dušobrižništvu na razini biskupije ili Crkve u jednom narodu, »ona u odnosu između biskupa i dijecezanskog klera.«

Budući da biskup predvodi **dušobrižništvo** u svojoj biskupiji, redovničke su ustanove u vanjskim djelima apostolata podložne odredbama biskupske konferencije (CD 35), a napose vlasti mjesnog biskupa:

»Svi redovnici, izuzeti, obvezani su zakonima, odlukama i odredbama koje donose mjesni Ordinariji, što se tiče različitih djela, u svemu onome što se odnosi na izvršavanje svetog apostolata, kao i pastoralnog i socijalnog djelovanja koje je propisao ili preporučio mjesni Ordinarij« (Norme, 25, 1).

Biskup može povjeniti određena apostolska djela redovnicima (Norme 30, 1); valja to učiniti ugovorom s jasno izraženim međusobnim obvezama (Norme 33, 2). Ako je biskup nezadovoljan radom pojedinog redovnika ili redovnice, može otkazati s takvima daljnju suradnju (Norme 32). Biskupova ingerencija se proširuje i na dokidanje pojedine redovničke kuće što redovnička zajednica može učiniti u sporazumu s njime, a ne samo sa Svetom Stolicom (Norme 34). Ovisno o njegovom autoritetu, redovnici također upravljaju društvima vjernika (Norme 35).

Redovničke ustanove dužne su u cijelosti opsluživati dijecezanske propise, odnosno propise biskupske konferencije o **kleričkom vladanju**, a to: što se tiče upotrebe sredstava saobraćanja, prisustvovanja javnim priredbama, pristupanju različitim društvima, crkvenog odijevanja prema propisu c. 586 (Norme 25, 2).

To su poslovi i sadržaji u kojima redovničke ustanove ovise o mjesnim biskupima već po samom crkvenom pravu, dok daljnja suradnja i dijalog po principu komplementarnosti mogu još više intenzificirati jedinstvo u apostolskom djelovanju i životu biskupije.

IV. ČINJENIČNOST I PERSPEKTIVE APOSTOLSKE ANGAŽIRANOSTI REDOVNIKA I REDOVNICA U NAS

Za ispravnu ocjenu stvarnog stanja apostolske angažiranosti redovničkih ustanova u nas potrebno je prethodno naznačiti neke opće oznake dušobrižništva Crkve u nas. Kod toga je nužno računati ne samo s učinjenim i s onim što se sada radi, nego također valja upozoriti na propušteno i loše učinjeno, tj. na sve nedostatke pastoralna Crkve u nas. Samo se tako može približiti uočavanju realnog problema i realnoj ocjeni dušobrižništva Crkve u nas. Ipak je preuzetno davati svestranu ocjenu cjelokupnog pastoralna pa se u daljnjem izlaganju ograničuje ovaj izvještaj na isticanje nekih značajnih nedostataka koji do te mjere daju pečat čitavom pastoralu da se te nedostatke može nazvati **negativnim karakteristikama** dušobrižništva Crkve u nas. Te su karakteristike sljedeće: **tradicionalnost, partikularizam, autarhija i hijerarhičnost**. One se očituju u više slojeva dušobrižničkog djelovanja: u radu s društvenim slojevima

koje dušobrižništvo zahvaća, u sadržaju koje dušobrižništvo nudi, u metodama kojima djeluje i u strukturama kojima je dušobrižništvo modelirano.

1. Stanje dušobrižništva u Crkvi u nas, posebno obzirom na redovničke ustanove

Spomenute negativne karakteristike pastoralu u nas vidljive su prije svega u:

a) — **društvenim slojevima, područjima koje pastoral zahvaća.** Prije je istaknuto kako je Crkva u nas barem u nekim značajnim društvenim slojevima odsutna, i to do zabrinjavajuće mjere. Ipak se svim tim društvenim slojevima koje je stavio u odlučujuće gibanje općeuočeni **proces urbanizacije** danas događaju takve promjene kojima današnje pastoralne strukture nisu dorasle već se pokazuju neefikasne.²⁴ Crkva u nas i nadalje prvenstveno inzistira na župama kao osnovnim strukturama pastora što uvjetuje tzv. rezidencijalnu pastvu organiziranu po crkvenim »servisima« koje je Crkva izgradila, a ne odlaženje u središta gdje se ljudi okupljaju zbog socioloških pomaka.

Zbog navedenog razloga kao i zbog nedostatka novih oblika apostolske aktivnosti čitavi društveni slojevi ili veliki dio pojedinih slojeva ostaju izvan dohvata pastora Crkve. Npr. apostolat među **ekonomskim emigrantima** započeo je relativno kasno, jer se među ostalim, ne uklapa u tradicionalne pastoralne poslove u nas. **Apostolat tiska** razvio se posljednjih deset godina, ali mu je vrlo teško izmaći stavljanja u kalupe koji su za tisak bili mjerodavni 30-ih godina našeg stoljeća. **Apostolat mladih** je u pokušajima da probije okvire tradicionalnosti doživio teške kušnje dok konačno »ne predstavlja više nikakav problem«. ²⁵ Apostolati **redovnica, pučkih misija, duhovnih vježbi, duhovnih obnova** nisu ni pokušali napustiti prokušane i (danas više neefikasne) putove.

Svim se tim oblicima apostolske djelatnosti bave i redovnici u nas, i to u okvirima tradicionalističke pastoralne usmjerenosti neprestano reproducirajući prokušane sadržaje i ustaljene forme.

b) — **Obzirom na sadržaj koji nudi** Crkva u svom dušobrižništvu u nas mogu se uočiti također elementi tradicionalnosti. Prije svega naše je dušobrižništvo **ruralno po sadržaju**, ne osvrće se na probleme koji su u ljudima nastali socijalnim preobrazbama. Pastoral u gradu vodi se po istim principima kao i na selu, po istom modelu kao i prije nekoliko desetljeća. Uočene potrebe rješavaju se u pravilu »dodavanjem« nove obveze koju pokušava župnik riješiti sam, a ne zahvatima stručnjaka.²⁶

²⁴ Lj. KRASIĆ, Svećenikovo služenje između stalne i pokretljive zajednice, Bogoslovska smotra XLI/1971, br. 1, 97—114.

²⁵ J. TORBAR, Slučajevi studenata-vjernika u Hrvatskoj, Zagreb 1971.

²⁶ Z. JURAK, Neki naročiti problemi današnjeg župnika u predgrađu, Svjedočenje 18/1968.

Pastoralni sadržaj koji nudi naše dušobnižništvo zanemaruje osobito **odrasle** u Crkvi, premda Crkva na njih računa prvenstveno. Kao značajnu novost valja istaknuti **obiteljski apostolat** u svim njegovim oblicima, tj. predbračni, zaručnički i bračni. Tu su redovnici učinili relativno mnogo. Tradicionalan sadržaj pastorala osobito je vidljiv u tzv. »**obrednoj pastvi**«; takav je pastoral prikladan homogenim sociološkim zajednicama, ali nije sposoban putem liturgijskih čina probuditi založenost cijele zajednice; ona i nadalje ostaje anonimna. Osim toga i među vrstama svećenikova angažiranja prevladava obredni, a ne cjeloviti liturgijski angažman i tako da je nastup Crkve prvenstveno obredni, a ne apostolski.

c) **Obzirom na metode** kojima se pastoral u nas služi uočljive su tendencije tradicionalnosti, ali također i autarkije te partikularizma. — Naša je pastva »pastorizacijska«, a ne evangelizacijska. Crkva u nas nije okrenuta prema onima koji ne vjeruju koji nisu kršteni, nego se okreću samo onima koji dođu u naše »servise«. Osim toga nije naš pastoral kadar privući u središte Crkve one koji se nalaze na rubu; nitko se ne usuđuje ispitivati koliko u Crkvi ima tradicionalističkog kršćanstva, prihvaćenog na temelju opredjeljenja iz tradicije, a koliko ima kršćana osobno prihvaćene vjere. Naše pastoralne metode ignoriraju tako značajno pitanje. — Metode našeg pastoralnog rada ne poznaju **dogovore**, ne funkcionira u cijelosti ustanova **daljnjeg formiranja svećenika**, propadaju pokušaji **ekipnog rada**, nema raspodjele posla među svećenicima nego samo tradicionalno zamjenjivanje i »susjedstvo«. Sve su to očiti znakovi autarkije i partikularizma, i to od osnovnih pastoralnih zajednica, tj. župa, pa do dijecezanskog i interdijecezanskog nivoa. — Tradicionalnost obzirom na metode, a jednako i druge negativne karakteristike našeg pastorala, dolazi do izražaja u **nedostatku specijalističkih oblika apostolata** kao i u teškom pronalaženju ekonomske baze za uzdržavanje onih koji se takvom apostolatu posvećuju, npr. pitanje uzdržavanja djelatnika u crkvenim formativnim ustanovama.

d) — **Obzirom na strukture** kojima je podložen pastoral u nas valja upozoriti prije svega na spomenutu hijerarhičnost. Svi pastoralni programi, zahtjevi, novosti i preuredbe moraju imati »placet« hijerarhije. Jedina mogućnost da se izjašnjuju svećenici na najširoj osnovici je u nas Teološko-pastoralni tjedan za svećenike koji se svake godine drži u Zagrebu, a on je u svojim radikalnim zahtjevima doživio kritiku hijerarhije, a u drugim zaključcima ignoriranje.²⁷

— Strukture koje su uvedene, npr. svećenička vijeća, također ne uživaju povjerenje mnogih svećenika.²⁸ I one pate od hijerarhičnosti.

Strukture u pastoralu Crkve u nas u mnogo čemu su partikularističke i autarhične. Očito je to u **apostolatu tiska**, jer su crkvene edicije gotovo isključivo vezane uz biskupijske, odnosno, redovničke ustanove.

²⁷ Usp. Kronika Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike. Rezolucija o sudbini prošlogodišnjih rezolucija, BS XLI/1971, br. 1, 185—187.

²⁸ Isto mjesto, 171—174.

Apostolat znanosti jednako tako razvija se ovisno o teološkim fakultetima i bogoslovijama, a među njima postoji samo vrlo mala povezanost i suradnja što se u doprinosu i očituje, tako da nema specifičnosti niti specijalizacije nego samo partikularna reprodukcija. — Autarkija je posebno vidljiva u apostolatu u **formativnim ustanovama**, kako po broju tih ustanova tako po njihovoj nespremnosti da napuste okvire trident-skog odgoja i prihvate principe drugovatikanske formacije, itd.

Rezultat pastoralna koji trpi od spomenutih nedostataka kog karakteriziraju tradicionalnost, partikularizam, autarkija i hijerarhičnost očituje se osobito u sljedeća dva efekta:

1. u nezadrživom nastavljanju procesa **dekristijanizacije** koji se izražava u posvemašnjoj odsutnosti Crkve u pojedinim društvenim skupinama ili u sve manjoj prisutnosti Crkve u mnogim društvenim skupinama;

2. a jednako tako u **raslojavanju Crkve i njezinom zaustavljanju u pokoncilskoj obnovi**, što se izražava u brojnim »slučajevima« i također u opadanju duhovnih zvanja.

Naravno, valja voditi računa i o nekim drugim faktorima koji su sociološki i politološki revalantni, a također djeluju i na spomenute efekte. Ipak, to ne ispričava Crkvu u njezinoj pastoralnoj djelatnosti u nas, već nameće potrebu drukčijeg pristupa dušobrižništvu, i to putem svestranog ispitivanja zadataka i reorganizacijom u pastoralu.

2. Neka konkretna pitanja apostolske angažiranosti redovnika i redovnica; župska pastva, i redovima vlastiti apostolati

Redovnici, osobito redovnički svećenici, sudjeluju intenzivno u pastoralu Crkve u nas. Udio njihova rada vrlo je značajan. Na žalost, često zbog pastoralne djelatnosti članova redovničkih ustanova dolazi do nesporazuma između hijerarhije i svjetovnog klera s jedne strane, a redovnika i redovnica s druge strane. Osobito su alergične teme: župski apostolat redovničkih svećenika, poslovi u pastoralu redovnicima vlastiti i ekonomsko pitanje u vezi s redovnicima.

a) Redovnici i župska pastva

Župe su još uvijek iz perspektive pastoralna osobito djelatno mjesto (LG 26), premda danas nisu dostatna jezgra pastoralnog programa jedne biskupije pa niti nekog većeg grada. Crkva u Jugoslaviji ima 2.624 župa, a oko 300 od njih upravljaju trajno ili privremeno redovnici. Prisustvo redovnika na župama uvjetovano je iz dva razloga: **povijesno**, jer postoje redovničke župe i nadarbine u smislu c. 471, 3 i **pastoralno**, tj. zbog manjka svjetovnog klera (npr. u Jugoslaviji ima 2.479 svjetovnih svećenika pa praktički nije moguće 145 župa popuniti takvim klerom!).

Osnivanje novih župa i mijenjanje teritorija postojećih župa pripada u nadležnost mjesnog biskupa (c. 1427, 1). Pokoncilsko zakonodavstvo omogućuje biskupima daleko više nego prije da redovnicima povjeravaju župe, jer su dokinuti cc. 1422 i 1423, 3 pa biskup može predati redovnicima na upravu župu bez utjecaja na Kongregaciju za kler i bez oznake »ad nutum S. Sedis«. Biskup je slobodan već formiranu župu predati redovnicima ili u redovničkoj crkvi uspostaviti župu. Može to učiniti za **trajno** ili na neko određeno vrijeme, **privremeno**. Jednako tako — to je treća mogućnost — može redovnika imenovati župnikom u župi koja nije povjerena redovničkoj zajednici, ali naravno u dogovoru s redovničinu poglavarima (Norme, 32; 33).

Iz navedenog se može zaključiti da Koncil želi veće uključenje redovničkih svećenika i u pastvu na župama. Čini se da u Crkvi u nas postoje razlozi koji idu u prilog povjeravanja župa redovnicima. Neki se mogu i napomenuti:

1. Potreba općeg dijecezanskog pastoralna danas kao: naglo bujanje gradova, razvoj industrijskih četvrti, potreba osnivanja novih župa itd.

2. Nedostatak dijecezanskog klera — u nekim je biskupijama očit, a drugi razlozi pastoralne naravi traže osnivanje novih župa ili povjeravanje već formiranih na upravu redovnicima.

3. Prisutnost redovnika u mjestima s više od 6.000 stanovnika, ako u njima ima samo jedna župa. U takvom slučaju postoji kanonski razlog za osnivanje nove župe bez obzira na eventualnu teritorijalnu bliskost crkava. — Takvih gradića u nas ima relativno mnogo, a župnik upravlja sam ili s kapelanom župom od 10 ili više tisuća stanovnika, premda u mjestu postoji redovnička zajednica.

4. U mjestima gdje je osobito značajan ugled redovnika, i njihove crkve kao pastoralnog središta — jer vjernici u takvoj crkvi traže puninu vjerskih i pastoralnih usluga, a redovnički svećenici je ne smiju pružiti. Osim toga takav čisto juridički odnos stvara u vjernicima nepovjerenje u pastoralnu efikasnost i razboritost crkvenog vodstva.

5. Potreba prikupljanja redovničkih zvanja traže da se svakoj redovničkoj provinciji povjeri nekoliko župa gdje će u direktnom kontaktu s Božjim narodom moći u mladim ljudima probuditi volju da prihvate život u dotičnoj redovničkoj zajednici. To je danas posebno važno jer su mnogi redovi morali napustiti specifične poslove svojih redova.

6. Materijalno uzdržavanje redovničkih zajednica također se najlakše osigurava prihvatom župa i pravednost zahtjeva da to biskupi osiguraju svim redovnicima i redovnicama.

Naravno, potrebno je ove i druge razloge, ocijeniti u perspektivi opće pastoralne situacije, a to je nemoguće dok se ne izradi opći pastoralni program i koordinacija pastoralnih snaga u nas.

b) Vlastiti apostolski poslovi pojedinih redova

Pojedini redovi, manje ili više, mogu ukazati na sebi svojstvene apostolske zauzetosti. One su prije svega uvjetovane stvaralačkom intuicijom osnivača. Takvi poslovi usmjereni su naročito apostolskom cilju, također traže specifična sredstva za ostvarenje, a uvjetuju i karakterističan stil života. Sve to daje osobite značajke određenoj redovničkoj zajednici i njezinim članovima (PC 2). Osim toga, te specifičnosti uvjetuju izvjesnu ograničenost u prihvatu drugih oblika apostolske angažiranosti.

U Crkvi u nas mnogi su redovi, kako muški tako ženski, u posljednjih dvadeset godina napustili vlastite apostolske poslove zbog vanjskih okolnosti i već modificirali svoj izgled. Tako su raspoloženi prema zahtjevu Koncila koji upozorava na specifične potrebe pojedinih mjesnih Crkava od redovničkih ustanova traže usklađivanje vlastitih apostolskih poslova i općim misijskim potrebama neke mjesne Crkve (CD 35).

U nas je to akomodiranje nastalo i previše **stihijski**; svatko se je snalazio kako je znao. Neki su redovi otkrili nova apostolska zanimanja, npr. obiteljski apostolat, apostolat pučkih misija, duhovnih vježbi, apostolat mladih, a ženski su se redovi osobito angažirali u katehizaciji i pružaju svoje usluge u župskim domovima te u domaćinstvima muških redovničkih zajednica. Također je kod ženskih redovničkih zajednica vidljivo angažiranje u najrazličitijim poslovima uslužne djelatnosti u inozemstvu.

Ovaj proces preusmjeravanja, na žalost, nije iskorišten u cijelosti u vidu **specijaliziranog apostolata** za koji su redovi relativno pogodni. Čini se da uzrok takvoj pojavi neorganiziranog razvoja treba tražiti u nedostatku općeg pastoralnog programa za pastoral u Crkvi u nas, a također u nemogućnosti da redovi drukčije rješavaju najnužnije svoje egzistencijalne potrebe.

c) Materijalno uzdržavanje redovničkih zajednica

Budući da je to pitanje izvanredno kompleksno i istodobno delikatno, mogu se naznačiti samo neki problemi:

1. Redovnički svećenici i uopće članovi muških redovničkih zajednica svoju egzistenciju osiguravaju doprinosima župa u kojima djeluju. Ti su prihodi proporcionalno niski jer od ukupnog broja svećenika u Jugoslaviji redovnički svećenici broje 32%, a upravljaju s oko 14% župa. K tome treba dodati prihode gospodarskih posjeda pojedinih samostana koji su već davno svedeni na agrarni maksimum. Velik broj ostalih redovničkih svećenika djeluje po pravilu kao **najamni i sezonski radnici** pružajući svoje usluge svjetovnom kleru kad ga on za tu uslugu traži!

— S druge strane muški redovi dužni su investirati mnogo u odgoj i školovanje svoga podmlatka i uzdržavanje svojih starijih i iznemoglih članova.

2. Ženske redovničke zajednice mogle su samo dio svojih članova zadržati u civilnoj službi, i to je bio glavni izvor njihovog materijalnog uzdržavanja. Tek je u posljednje vrijeme čvrsto fiksiran ekonomski status sestara koje djeluju po župskim dvorovima. Stoga je razumljivo što su sve redovnice bile prinuđene poslati dio sestara u pečalbu zajedno s našom ekonomskom emigracijom. Naravno, i te zajednice prvenstveno su usmjerene rješavanju pitanja vezanih uz formaciju mladih članova i brizi za stare iznemogle sestre.

3. Materijalni zahtjevi redovničkih ustanova u Crkvi u nas gotovo isključivo spadaju na same redove. Vodstvo Crkve vodi vrlo malo brige o tome. To je u posljednje vrijeme više nego očito u rješavanju socijalnog i mirovinskog osiguranja kad su se biskupi zauzeli isključivo za svjetovni kler. K tome treba spomenuti da su redovničke župe obvezatne na visoka podavanja, gotovo proporcionalno podavanjima župa koje vodi svjetovni kler.

4. Vodstvo Crkve u nas očekuje od redovničkih zajednica angažiranost u specijalističkim apostolskim poslovima, a da ne vodi računa o izvanrednim troškovima u formaciji za takve poslove. Istodobno redovi nemaju sigurnosti da će njihovi tako osposobljeni članovi biti adekvatno uposleni i adekvatno nagrađeni. To pitanje, uz probleme vezane uz redovitu i nužnu formaciju, kao da vodstvo Crkve uopće ne uzima u obzir.

Sve navedeno može se ispravno riješiti tek jednom svestranom analizom i detaljnim pastoralnim programom.

3. Perspektive apostolske angažiranosti redovnika i redovnica

Opet valja postaviti pitanje: što treba učiniti da se osiguraju perspektive u pastoralu Crkve u nas, i to najprije na **planu cjeline Crkve**, a onda tek obzirom na **redovničke ustanove**?

Čini se da tako dugo dok se vodstvo Crkve, tj. biskupske konferencije za cijelo područje Crkve i mjesni biskupi za svoje dijeceze, ne ohrabri pristupiti stvaranju **općeg pastoralnog programa** i s njime u ovisnosti od **koncepta koordinacije svih pastoralnih snaga**, neće u nas postojati šansi da Crkva odgovori zadacima svog misijskog poslanja. Samo takvim postupkom, a ne prepuštanjem pojedinačnim prodorima i pokušajima koje vrlo teško mogu pružiti doprinos cijeloj Crkvi u nas, mogu se očekivati pozitivni rezultati i to na planu cjeline Crkve kao i u većem i djelotvornijem apostolskom angažiranju redovničkih ustanova.²⁹

²⁹ Iscrpno razlaganje o potrebi pastoralnog plana na nacionalnom, dijecezanskom i župskom području vidi: D. KRŽELJ, *Kolegijalnost u pastoralnom djelovanju*, *Dobri Pastir*, XXIII/1973, Sarajevo 1973, 80—85.

a) **Na planu cjeline Crkve u nas** ispravan pastoralni program i koordinacija svih pastoralnih snaga može uroditi:

1. Razvojem misijske svijesti u svim članovima Crkve; odgovornošću pred izvršavanjem misijskih zadataka Crkve;

2. uočavanjem misijskih potreba Crkve u nas na temelju prosuđivanja odsutnosti Crkve u pojedinim društvenim sredinama, odnosno nedostatnoj prisutnosti;

3. bit će nam moguće određivanje prioritetnih obveza u pastoralnom radu, kako na području Crkve u nas, tako u pojedinoj biskupiji, odnosno župi;

4. razvit će se ispravan postupak u vidu podizanja kvalitetnog dušobrižništva i odstraniti negativnosti koje prate dušobrižništvo danas kod nas;

5. tako se postavljaju osnovi za svrsishodnu koordinaciju svih pastoralnih snaga i maksimalno iskoristiti svi raspoloživi pastoralni potencijali.

b) **Apostolsko angažiranje redovnika i redovnica** postavlja se stvaranjem pastoralnog plana na nove osnove:

1. Ostvaruju se mogućnosti ispravnog valoriziranja apostolata redovničkih ustanova i stvara među redovnicima povjerenje u vlastiti apostolski poziv;

2. samo se tako može u cijelosti integrirati apostolat njihov u okvire pastora mjesne Crkve i izbjeći vođenje pastora po paralelnim strukturama;

3. redovničke ustanove će se usuditi napuštati povijesno stečene pozicije i aktivirati u općim zadacima; oslobodit će se tako npr. mnogo pastoralnih sila koje se danas posvećuju formaciji u vlastitim zavodima isključivo za vlastiti podmladak;

4. redovničke ustanove neće ljubomorno čuvati sigurnost koju im daje egzempcija, budu li dobili uključenjem u ostvarivanje pastoralnog programa garancije za svoj razvoj;

5. redovničke ustanove moći će se više posvetiti i izvanžupskim oblicima apostolata te specijaliziranim oblicima apostolata jer će im dugoročni pastoralni program garantirati opravdanost takvih pothvata;

6. ženski redovi prvenstveno neće morati u inozemstvu »prodavati svoju radnu snagu« već će se moći u cijelosti angažirati u apostolatu;

7. redovnički svećenici izgubit će mučan status najamnih radnika i u cijelosti pružiti svoje usluge ostvarivanju općih pastoralnih zadataka;

8. Tako će se odnosi između redovničkih ustanova i hijerarhije te svjetovnog klera, dakle mjesto redovničkih ustanova u Crkvi, odrediti po striktno pastoralnom ključu, a ne na temelju povijesnih i egzempcijskih vlastitosti.

Čini se, da se samo tako, tj. stvaranjem općeg i dijecezanskih pastoralnih akcionih programa i planskom koordinacijom svih pastoralnih snaga u ostvarenju tog programa može osigurati pastoralna efikasnost

Crkve u nas općenito i redovničkih ustanova napose. Put do ispunjenja tog dvostrukog zadatka ide u **formiranju takvih struktura** koje omogućuju **stvaranje i funkcioniranje** navedenog pothvata.

V. STRUKTURE INTEGRACIJE REDOVNIČKOG APOSTOLATA U MISIJSKO DJELOVANJE CRKVE U NAS

Da se osigura postepeno izvođenje spomenute pastoralne obnove i reorganizacije u Crkvi u nas, a osobito **integracije** redovničkog apostolata u misijsko djelovanje Crkve u nas od velike je važnosti staviti u funkcioniranje **prikladne strukture**. Takve strukture su nužne na svim nivoima Crkve u nas, naime na interdijecezanskom planu, na području dijeceze, kao i na župskom planu. Osim toga one su neophodne, ako se želi sačuvati od Crkve i Koncila proklamiran princip **komplementarnosti** hijerarhije kao strukture u Crkvi i redovništva kao karizme.

Prije nego se iznesu prijedlozi za strukture integracije, mogu se istaknuti **zadaci tih struktura** i iščekivanja vezana uz njihovo funkcioniranje:

1. Njihov je zadatak razvijati **mentalitet povjerenja** među svima koji su zauzeti oko ostvarivanja pastoralna Crkve u nas (CD 35).

2. Sudjelovati i pomagati istraživanja, razradbu i određivanje **misijskih zadataka** Crkve u nas (CD 27).

3. Među redovnicima i redovnicama podržavati razvoj **apostolske svijesti** i tako pospješiti proces koncilske obnove (PC 8).

4. Sudjelovati u **koordinaciji** redovničkih pastoralnih sila u ostvarivanju apostolskih pothvata (PC 23).

5. Na temelju kontakta, izvještaja i uviđaja surađivati u **usavršavanju pastoralnog programa** i njegovog daljnjeg primjenjivanja (Norme, 34, 1).

6. Rješavati **teškoće** koje nastaju u pastoralnoj **suradnji** (CD 35).

7. Promovirati pastoralni odgoj, daljnje pastoralno formiranje i koordinirati pastoralnu specijalizaciju u pojedinim redovničkim ustanovama (PC 2).

8. Voditi punu brigu nad **ravnomjernom ekonomskom zbrinutošću** koja je neophodna za sudjelovanje u pastoralu (Norme 27, 1).

Svi ti zadaci stoje pred tim strukturama, ali različitom zahtjevnošću ovisnom o nivou na kojem strukture djeluju.

1. Strukture na interdijecezanskom planu

a) **Mješovita komisija** (PC; CD 35) — Ona je u nas osnovana i traži puteve svojeg funkcioniranja. Prerano je još govoriti o tome koji će biti domet njezina djelovanja, ali je u svom prvom zasjedanju pokazala zanimanje upravo za valorizaciju redovničkog apostolata.

b) **Suradnja redovnika i redovnica u vijećima BKJ** — predviđena je po statutima pojedinog vijeća. Doista su redovnici i redovnice prisutne u pojedinim vijećima. Važno je voditi računa o proporcionalnoj i aksiološkoj zastupljenosti, npr. po nekom načelu u svakom se vijeću po jedan predstavnik iz svake biskupije, ali to načelo nije primijenjeno za pojedine redove, odnosno provincije. Faktor stručnosti bi morao imati veće značenje.

c) **Sudjelovanje redovničkih poglavara u radu BK** — predviđeno je u koncilskim odredbama i svakako je u duhu Koncila. Pastoralno je opravdano jer omogućuje konstruktivni dijalog o konkretnim problemima pastoralna kao i o ostalim pitanjima djelatnosti i života Crkve. Samo realistički pristup problemima može osigurati ispravan akcioni program:

»Biskup ili biskupske konferencije, odnosno redovnički starješine ili konferencije viših redovničkih poglavara s obzirom na djela apostolata što ih vrše redovnici, neka se predhodno uzajamno savjetuju i prema tome postupaju.

Da bi se složno i plodonosno podržavali međusobni odnosi između biskupa i redovnika neka se u određenim rokovima, i kad god se to bude smatralo potrebnim, biskupi i redovnički poglavari sastanu da raspravljaju o stvarima koje se općenito tiču apostolata na njihovu području» (CD 35).

Gore navedeni poslovi ne mogu se svesti isključivo na forum Mješovite komisije BKJ—VVRPJ—UVRPJ. — Osim toga: ocjenu potrebe za takvim sastancima na interdijecezanskom nivou ne može se prepustiti isključivo jednom akteru; valjalo bi utvrditi strukturom takve odnose!

2. Strukture na dijecezanskom planu

a) **Dijecezanska mješovita komisija** — nije predviđena provedbenim odredbama, ali je svakako u duhu Koncila (CD 35). U njezin bi sastav trebali ući predstavnici svjetovnog klera, redovnika i redovnica, i to u istom omjeru. Dimenzije njezina djelovanja vezane su uz granice biskupije.

b) **Konsistorijalno vijeće** — u mnogim našim biskupijama ima vrlo veliku i značajnu ulogu. Redovito je sastavljeno od kanonika koji predstavljaju biskupov senat, ali su od Koncila pozvani na prilagodbu (CD 27). Za apostolsku funkcionalnost bilo bi značajno kad bi u onim biskupijama u kojima ima više od 25% od ukupnog broja svećenika čine redovnički svećenici u takvom biskupovom senatu bio članom provincijal kome pripada najveći dio redovničkog klera u toj biskupiji. Npr. u mostarskoj biskupiji ima 76,5% redovničkog klera, sarajevskoj 65,6%, beogradskoj 65,7%, šibenskoj 57,1%, u banjalučkoj 47%, u splitskoj 45,7%, itd. — Sudjelovanje provincijala najbrojnije redovničke zajednice u konsistorijalnom vijeću vrlo je važno osobito u ovo sadašnje vrijeme dok još nisu maksimalno funkcionalna prezbiterijska i biskupijska pastoralna vijeća.

c) **Prezbiterijsko vijeće** — svake biskupije moralo bi već svojim izbornim statutima izražavati da redovnički svećenici pripadaju prezbiteriju biskupije. Statut bi morao svojim normama osigurati punopravno sudjelovanje redovničkih svećenika i također njihovu proporcionalnu zastupljenost.

Valjalo bi prihvatiti uredbu statuta prezbiterijskog vijeća splitske nadbiskupije po kojem je po pravu član vijeća također provincijal one redovničke zajednice koja ima rezidenciju svoje uprave na području biskupije.

BK mogu za čitav svoj teritorij dati propise o funkcioniranju prezbiterijskih vijeća, pa bi BK o tome mogla voditi računa (Norme 17, 1).

d) **Pastoralno vijeće biskupije** — moralo bi voditi brigu također o integraciji redovničkog apostolata. Njegov sastav jest toliko otvoren da bi po pravu član vijeća trebala biti i provincijalka one ženske redovničke zajednice kojoj je središte na području biskupije (CD 27; AG 30; Norme 16, 3).

e) **Biskupska vijeća i komisije** — već funkcioniraju u svim biskupijama. Ako se želi izbjeći uočena praksa da pojedine redovničke zajednice (provincije) imaju različita vlastita pastoralna vijeća, onda valja redovničkim svećenicima i redovnicima omogućiti — po načelu proporcionalnosti i vrijednosti — sudjelovanje u radu takvih biskupijskih vijeća. Inače će redovničke ustanove i nadalje biti prisiljene formirati vlastita vijeća, ako njihovi članovi nemaju pristup ili imaju neadekvatnu zastupljenost u biskupijskim vijećima.

3. Strukture na župskom planu

a) **Župsko vijeće** — bi u svom sastavu trebalo brojiti samostanskog poglavara muške redovničke zajednice koja se nalazi na području župe kao i poglavarice ženske redovničke zajednice.³⁰

b) **Kapelani ili vjeroučitelji** — bi trebali biti redovnički svećenici koji žive na području župe. Njihovo bi mjesto djelovanja morala biti vlastita crkva redovničke zajednice. Prema koncilskom zakonodavstvu mjesni biskup može u suprotnosti s c. 483, 1 u neposrednoj blizini župske crkve uspostaviti u redovničkoj crkvi ili kapeli redovitu katehizaciju (Norme 37).

Može li se ovim strukturama koje Koncil traži, ili su u njegovom duhu, pospješiti suradnja redovničkih ustanova u pastoralu Crkve u nas?

Ovaj prijedlog pružen je na razmišljanje u nadi da ne predstavlja uzaludan pokušaj u ovoj značajnoj akciji oko veće djelotvornosti Crkve u ostvarivanju njezinog poslanja danas i kod nas.

³⁰ O funkcionalnosti pastoralnog dijecezanskog vijeća, prezbiterijskog vijeća i župskog pastoralnog vijeća usp. D. KRŽELJ, *Kolegijalnost u pastoralnom djelovanju*, n. mj. 86—107.